

Οικονομία και αφθονία στη γλώσσα

1. Εισαγωγικά

Το θέμα της οικονομικής και μή οικονομικής χρήσης της γλώσσας, όπως κρίνεται από τα αποτελέσματά της (γλωσσικές πραγματώσεις κατά τις περιπτώσεις γλωσσικής επικοινωνίας κλπ.) είναι γνωστό και στο ευρύ κοινό, που δέν ασχολείται ειδικά με την εξέταση της γλώσσας και των εκφορών της (κυρίως ενδιαφέρει τους πολλούς η γραπτή μορφή, πρβ. μελέτη ύφους), όπως φαίνεται και από το λεξιλόγιο της κοινής νεοελληνικής (ΚΝΕ): ολιγολογία, βραχυλογία, λακωνικότητα, συνοπτικότητα κλπ. – πολυλογία, μακρηγορία, απεραντοσύνη, αμετροέπεια κλπ. (βλ. Βοσταντζόγλου 1962).

Το θέμα όμως αφορά και την ίδια τη φύση της γλώσσας, όπως φαίνεται από το βασικό και καθολικό χαρακτηριστικό της, την 'περιττολογία' (redundancy), που αναγνωρίζεται και ισχύει συνήθως στην κατασκευή μορφών και λέξεων, αλλά από κεί και πέρα, στην καθημερινή ιδίως ομιλία, λέγεται μόνο ό,τι είναι απαραίτητο (πρβ. *ναι – όχι* – *Ποιός ήταν εκεί;* – *Η Μαρία.* – *Τί αγόρασες;* – *Γυαλιά ηλίου* κλπ.). Οικονομία και αφθονία έχουν σχέση και με τη συνοπτικότητα και αναλυτικότητα της γλώσσας (βλ. Σετάτος 2004). Η έκτασή τους μπορεί να διαφέρει κατά γλώσσες, ανάλογα με τη δομή και τα χαρακτηριστικά της καθεμιάς (π.χ. στα κινεζικά γίνονται σύνθετες λέξεις με τις ακραίες συλλαβές-λέξεις της πλήρους έκφρασης).

Αντίκτυποι της βιολογικής, κοινωνικής, πολιτιστικής ζωής μπορούν να επηρεάζουν την οικονομία της γλώσσας.

2. Οι έννοιες οικονομία και αφθονία στη γλώσσα

Οι όροι *οικονομία* και *αφθονία* εκφράζουν έννοιες σχετικές με τη φύση γενικά της γλώσσας (πρβ. αναγκαστικά οικονομικά στοιχεία, όπως τα καθολικά χαρακτηριστικά), με τη φύση κάθε γλώσσας σε σύγκριση με τις άλλες (πρβ. τυπολογικές διαφορές μεταξύ γλωσσών, π.χ. πολυσυνθετικές – αναλυτικές κλπ. γλώσσες), με τις λειτουργικές διαφοροποιήσεις της ίδιας γλώσσας (πρβ. επίπεδα της γλώσσας, π.χ. ποικιλία υφών), με τα ιδιόλεκτα και τις ιδιολεκτικές χρήσεις των επιπέδων της γλώσσας (πρβ. ελεύθερες επιλογές, π.χ. πολυλογία, επαναλήψεις κλπ. – ολιγολογία κλπ., ανακολουθίες, σφάλματα κλπ.).

Η οικονομία του συστήματος, της δομής μιάς γλώσσας συνάπτεται με τις νοητικές λειτουργίες του εγκεφάλου (αφαίρεση, κατηγοριοποίηση, κατάταξη, οργάνωση με κανόνες κλπ.), όπως φαίνεται γενικά στη συμπεριφορά και αντίληψη του ανθρώπου (πρβ. *habit*, καθολικά χαρακτηριστικά). Για να λειτουργήσει αποτελεσματικά ένα σημειωτικό σύστημα, όπως η γλώσσα, πρέπει να είναι οικονομικά οργανωμένο. Παρόμοια και στο ιδιολεκτικό επίπεδο, παρά τις ατομικές ποικιλίες προφοράς, πλούτου λεξιλογίου, επιμέλειας στην έκφραση κλπ., η επικοινωνία επιτυγχάνεται απρόσκοπτα βάσει των διακριτικών χαρακτηριστικών και κανόνων οργάνωσης του συστήματος.

Οι έννοιες *οικονομία* και *αφθονία* απαιτούν κάθε φορά συγκριτική εξέταση και ι-διαίτερα κριτήρια, καθώς:

- δέν δηλώνουν πάντα αντίθεση θετικών – αρνητικών γλωσσικών πραγματώσεων,

εφόσον υπάρχουν περιπτώσεις όπου είναι απαραίτητη η μία απο αυτές και περιπτώσεις όπου είναι απαραίτητες και οι δύο, π.χ. σε υπομνηματισμούς κειμένων, με παραφράσεις, αναλυτικές εκθέσεις κλπ.

- μπορούν να υπάρξουν όμοιες οικονομικά αλλά ανόμοιες εκφραστικά πραγματώσεις της γλώσσας, π.χ. του ίδιου περιεχομένου σε πολλές καταγραφές του ίδιου επιπέδου της γλώσσας, όπου επίσης ισχύει η έλλειψη απόλυτης συνωνυμίας
- λάθη στην τήρηση των αρχών και των κανόνων των επιπέδων της γλώσσας οδηγούν στη διαπίστωση της οικονομίας της γλώσσας.

2.1 Οικονομία και αφθονία απο την άποψη των καθολικών χαρακτηριστικών

Η γλώσσα του ανθρώπου (ικανότητα ομιλίας) παρουσιάζει καθολικά χαρακτηριστικά, που τα συναντούμε σε όλες τις γλώσσες, μεταξύ των οποίων παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις ως προς την οικονομία των στοιχείων που εμφανίζουν, όπως:

- γλωσσικές σταθερές (βλ. Κπογοζον στους Ιβανον & Τορογον 1981, 59 κ.ε., στατιστική για αποκρυπτογράφηση κειμένων): φωνήματα $10-10^2$ (συνήθως λιγότερα απο 80), συλλαβές 10^2-10^3 , μορφήματα 10^3-10^4 , λέξεις 10^4-10^5 (πρβ. και μεγαλύτερες γλωσσικές μονάδες: προτάσεις κλπ.)
- μέρη του λόγου: ονόματα, ρήματα – επιρρήματα, μόρια – άρθρα, αντωνυμίες προσωπικές, αντίτυποι (αντωνυμίες δεικτικές κλπ.) – προθέσεις, σύνδεσμοι
- επιφωνήματα – αναφωνήσεις – προτάσεις
- κύρια ονόματα: βαφτιστικά – επώνυμα, ονόματα ηπείρων – χωρών – τοπωνύμια – μικροτοπωνύμια
- παραγωγή / σύνθεση αντί νέων λεξημάτων.

2.2 Οικονομία και αφθονία απο δομική άποψη

Εξετάζοντας τα συστήματα των γλωσσών απο τυπολογική άποψη και συγκρίνοντάς τα μεταξύ τους, διαπιστώνουμε:

- πολυσυνθετικές – αναλυτικές γλώσσες (π.χ. γλώσσες Ινδιάνων κλπ. – κινεζική, αγγλική κλπ.) ή συνθετικότερες – αναλυτικότερες (π.χ. αρχαία ελληνική – νέα ελληνική), πρβ. και τεχνητές γλώσσες (εσπεράντο κλπ., Basic English)
- δομικές διαφοροποιήσεις: γλώσσες με λίγες εξαιρέσεις των γραμματικών κανόνων – γλώσσες με πολλές εξαιρέσεις (πρβ. και ομαλοποίηση των εξαιρέσεων στην εξέλιξη των γλωσσών, με νέες αναλύσεις, π.χ. οι ποικίλες εκφράσεις της μεσαιωνικής ελληνικής για τη δήλωση του μέλλοντα εξελίχθηκαν στο σημερινό σύστημα δύο μορφών του μέλλοντα [βλ. Lightfoot 1979]), κλιτική απλοποίηση (πρβ. κλίση γενών, δηλαδή αρσενικών – θηλυκών – ουδετέρων στη νέα ελληνική, καταλήξεις αρκτικών – ιστορικών χρόνων, όψη, περιπτώσεις όπως του τύπου *είναι* και για τους δύο αριθμούς, διάκριση των αρσενικών και θηλυκών ονομάτων στην ονομαστική και τη γενική του ενικού αλλά όχι στην αιτιατική και την κλητική στην ΚΝΕ, πρβ. και πληθυντικό σε -ες για αρσενικά και θηλυκά, με εξαίρεση την κλίση των ονομάτων σε -ος κλπ.), ποικιλία στα σχήματα φράσεων και προτάσεων, στις μορφές παράγωγων και σύνθετων λέξεων κλπ.

- περιοχές της γλώσσας: γλώσσες πλούσιες ή φτωχές στη φωνολογία (π.χ. γεωργιανή, που είναι φτωχή σε φωνήεντα αλλά πλούσια σε σύμφωνα, πρβ. και διαφορές στο συνταγματικό μήκος των λέξεων, τους στιγμικούς τόνους ορισμένων γλωσσών κλπ.), μορφολογία (π.χ. γεωργιανή, με φτωχή μορφολογία ονομάτων και πλούσια ρημάτων), σύνταξη (απλή ή σύνθετη, σε συνάρτηση συχνά με την αντίστοιχη μορφολογία) κλπ., πλούσιες και φτωχές περιοχές λεξιλογίου (π.χ. περισσότερα συνώνυμα αρνητικού περιεχομένου παρά θετικού, όπως στην αντίθεση *βλάκας* – *έξυπνος*), λέξεις με πολλές σημασίες ή με πολλές μορφές, μόρια με ποικίλες χρήσεις και λειτουργίες·
- διαφορές γλωσσών κατα περιοχές της γλώσσας: παραγωγή – σύνθεση (π.χ. φτωχή σύνθεση στην αραβική, λατινική κλπ., πλούσια στη σανσκριτική, αρχαία ελληνική κλπ.), ειδικά λεξιλόγια (πρβ. Εσκιμώους, Βεδουίνους κλπ. για λεξιλόγια που αφορούν το χιόνι και τα άλογα ή τις καμήλες αντίστοιχα), ιδιωτισμοί (άφθονοι στην τουρκική, αγγλική κλπ.), πλούτος και διαφοροποίηση του λεξιλογίου (ανάλογα με τον πολιτισμό: βασικό λεξιλόγιο για την καθημερινή χρήση και ειδικά λεξιλόγια για επαγγελματική, επιστημονική κλπ., χρήσεις απο σύνολα ομιλητών, που μπορεί να ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, αντίστοιχες εκφραστικές ελλείψεις γλωσσών που εκφράζουν διαφορετικούς πολιτισμούς, πρβ. και επίπεδα της γλώσσας), ανεπτυγμένη ή μη πολυσημία (π.χ. στην κινεζική), ομωνυμία – πολυμορφία (πρβ. τα πολλά ομώνυμα της κινεζικής κλπ.)·
- βασικό και ειδικό λεξιλόγιο, π.χ. *ντομάτα* – *σιλανόν το λυκοπερσικόν* (ειδική, επιστημονική ονομασία), που μπορούν να εμφανιστούν μαζί σε λήμμα λεξικού.

2.3 Οικονομία και αφθονία απο την άποψη της πραγμάτωσης της γλώσσας

Εξετάζοντας και συγκρίνοντας τις πραγματώσεις μιάς γλώσσας, παρατηρούμε διαφοροποιήσεις προς την οικονομία της γλώσσας, σχετικά με:

- ομιλητές: σιωπηλοί – ομιλητικοί – φλύαροι·
- ακροατές: πρβ. διαμόρφωση του λόγου προς μικρά παιδιά, προς αλλόγλωσσους ή προς ομότεχνους, συγγενείς, φίλους κλπ.·
- πραγματώσεις: συνοπτικές – ανεπτυγμένες·
- περιπτώσεις, συνθήκες: βιασύνη – άνεση, περιορισμός χρόνου των ομιλητών (π.χ. σε συνέδρια, συνεδριάσεις κλπ.)·
- προφορικό – γραπτό λόγο: εκτός απο τη γενική αντίθεση χαλαρού – σύντονου, υπάρχουν κατα περιστάσεις διαφοροποιήσεις στην κάθε μία απο τις μορφές αυτές, π.χ. προφορικός που περιορίζεται στα εντελώς απαραίτητα για τη συνεννόηση, γραπτός που επεκτείνεται και σε άλλους χώρους με παρεκβάσεις κλπ., πρβ. και γενικά τα επίπεδα της γλώσσας (είδος λόγου κλπ., π.χ. σε γνωμικά, σε επιστημονικό λόγο, σε ‘ρόή συνειδήσεως’, πρβ. και αριθμό εντύπων στο παρελθόν και σήμερα)·
- ρητορικά σχήματα: έλλειψη – πλεονασμός (πρβ. αντίθετα μετριασμό – μεγέθυνση), τρόποι για οικονομική και ‘εκφραστική’ δήλωση μιάς σύνθετης εμπειρικής κατάστασης·
- εκφορά: φωνητικές παραλείψεις κλπ., απλολογία, πρβ. και αποσιωπήσεις·
- συχνότητα χρήσης: πρβ. στατιστική γλωσσικών στοιχείων (φωνητικών, μορφολο-

γικών, συντακτικών, λεξιλογικών κλπ.), αποτελέσματα συχνών χρήσεων όπως η ελάττωση του συνταγματικού μήκους (π.χ. γαλλ. *professeur* > *prof*, αγγλ. *mathematics* > *maths* κλπ.), συντομογραφίες (π.χ. *κλπ.* / *κτλ.*, *κ.τ.ά.* / *κ.ά.* κλπ.):

- αποτελεσματικότητα: η γλώσσα επιτυγχάνει τη συνεννόηση, όχι όμως πάντα με την ίδια οικονομία, πρβ. περιφράσεις, επαναλήψεις, παρεκβολές κλπ., που δέν είναι όμως πάντοτε αρνητικής φύσεως, πρβ. τα επίπεδα της γλώσσας, όπως τα γραμματειακά είδη κειμένων, όπου άλλοτε επιβάλλεται συνοπτικότητα (π.χ. σε ορισμούς, περιλήψεις κλπ.) και άλλοτε αναλυτικότητα (πρβ. παραφράσεις, περιφράσεις, αναπτύξεις κλπ.): έτσι οι επαναλήψεις μπορεί να συμβάλλουν στην έμφαση ή σε άλλες λειτουργίες της έκφρασης·
- πληθωρική έκφραση ή περιεχόμενο: πρβ. γενικά τους F. Rabelais, Hegel, Πίνδαρο κ.ά. με τους Θουκυδίδη, Αριστοτέλη, E. Kant κ.ά., όπως και την ‘κλασική’ μορφή στους Όμηρο, Πλάτωνα, G. Flaubert κ.ά., ιδεολογικές τυποποιήσεις (εκκλησιαστική θεολογία, μαρξιστική-λενινιστική φιλοσοφία, επιστημονική γλώσσα κλπ.), έκφραση που εντυπωσιάζει χωρίς σαφές περιεχόμενο (πρβ. σχολές κριτικής της λογοτεχνίας όπως η αποδόμηση κλπ.).

2.4 Αξιολόγηση διαφορών μεταξύ γλωσσών ως προς την οικονομία της γλώσσας

Η σύγκριση των γλωσσών μεταξύ τους και η αξιολόγησή τους απολύτως, με διάφορα κριτήρια, π.χ. ευφωνία, πλούτο λεξιλογίου κλπ., συνηθίζονται σε ποικίλους κύκλους, εξαιτίας διαφόρων συγχύσεων (π.χ. συστήματος γλώσσας και γραμματείας γραμμένης στη γλώσσα αυτή, όπως συμβαίνει με την αρχαία ελληνική, ή γλώσσας και ιδεολογικών απόψεων, π.χ. η γλώσσα του Κορανίου για τους Μουσουλμάνους θεωρείται ανυπέρβλητης τελειότητας), όχι όμως στη γλωσσολογία, η οποία διακρίνει σύστημα γλώσσας, που μπορεί να καλύψει και συνήθως καλύπτει όλες τις εκφραστικές κλπ. ανάγκες μιάς κοινωνίας σε μιά ορισμένη εποχή, και καλλιέργεια της γλώσσας, ανάπτυξη των δυνατοτήτων της σε όλα τα μέλη της (παρά τις ατομικές διαφορές, γιατί ορισμένοι ομιλητές φαίνεται να είναι περισσότερο προικισμένοι βιολογικά για τη γλώσσα, όπως και για άλλες δραστηριότητες, π.χ. για τη μουσική).

Αυτό φαίνεται απο τα εξής στοιχεία:

- την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας, που φαίνεται το ίδιο εύκολη σε όλες τις γλώσσες·
- την εκμάθηση μιάς ξένης γλώσσας, σε περιπτώσεις διαφορετικές απο καταστάσεις διγλωσσίας (bilingualism) και πολυγλωσσίας: Η εκμάθηση δέν είναι το ίδιο εύκολη για όλες τις ξένες γλώσσες, γιατί παίζουν σημαντικό ρόλο η δομή της μητρικής (αναλυτική – συνθετική κλπ.), η συγγένεια των γλωσσών (πρβ. τευτονικές, σλαβικές γλώσσες, παρά τα προβλήματα των *faux-amis* κλπ.), η ηλικία, ο τρόπος της εκμάθησης κλπ. Οι αξιολογήσεις αυτές αποτελούν διαπιστώσεις που ερμηνεύονται εύκολα και δέν αφορούν τις ίδιες τις γλώσσες (σύστημα, δομή κλπ.). Για την αντιμετώπιση των δυσκολιών αυτών (αλλά και την εκμάθηση μόνο μιάς ξένης γλώσσας) προτάθηκαν κατα καιρούς τεχνητές γλώσσες, με λίγους κανόνες και χωρίς εξαιρέσεις, ορισμένες απο τις οποίες, όπως τα Basic English, παρουσιάζουν αντιοι-

κονομικές πλευρές (π.χ. το συνταγματικό μήκος των προτάσεων στα Basic English είναι μεγάλο).

3. Οικονομία της γλώσσας σε σύγκριση με άλλα σημειωτικά συστήματα

Η γλώσσα, το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του ανθρώπου, μπορεί να αντικαταστήσει με μεγαλύτερη ή μικρότερη αποτελεσματικότητα άλλα σημειωτικά συστήματα του ανθρώπου (πρβ. και ότι με αυτή μιλούμε για τα άλλα συστήματα), που χρησιμοποιούνται συνήθως σε ειδικές περιπτώσεις (π.χ. τα σήματα τροχαίας κλπ., μίμοι κλπ., χοροί κλπ., τέχνη, μουσική κλπ.), και συχνά χρησιμοποιείται παράλληλα με αυτά (π.χ. τα κινηματικά σημεία: νεύματα, χειρονομίες, σημεία προσώπου κλπ., πρβ. και θέατρο, όπερα) ή σε συνδυασμούς με αυτά (π.χ. εικόνα και επιγραφή κλπ.), κάποτε και μόνη της (π.χ. τηλεφωνική ομιλία, τυπογραφικό κείμενο, αλλα πρβ. είδος τυπογραφικών στοιχείων κλπ.).

Συγκρίνοντας τη γλώσσα με άλλα σημειωτικά συστήματα στο γενικό πλαίσιο του πολιτισμού, παρατηρούμε κατα τον Sapir (1963, 95) ότι: «Θα μπορούσε να δεχτεί κανείς μιά αντίστροφη συσχέτιση και να υποστηρίξει ότι η μορφολογική ανάπτυξη τείνει να μειωθεί με την αύξηση της πολιτισμικής πολυπλοκότητας [...] αλλά πολλά δέν πρέπει να περιμένει κανείς απο αυτό.» Άλλοι, όπως ο K. Vöblér, παραλληλίζουν στοιχεία μεταξύ γλωσσών και άλλων πολιτισμικών περιοχών, π.χ. τους πολλούς τρόπους και τόπους της ισπανικής για την έκφραση του δυνατού και υποθετικού με έναν ουτοπισμό σε ποίηση και λογοτεχνία. Στις γλώσσες πρωτόγονων λαών η περιπλοκότητα φαίνεται στην κατηγοριοποίηση της πραγματικότητας, ενώ σε προηγμένους τεχνολογικά λαούς η περιπλοκότητα υπάρχει στο πολιτισμικό σύστημα.

Η γλώσσα διαφέρει απο τα άλλα συστήματα σε πολλές πλευρές, όπως στον αριθμό σημείων και συνδυασμών σημείων (παρα το πλήθος των κινηματικών), πομπών και δεκτών (όλοι οι άνθρωποι τη χρησιμοποιούν, με σπάνιες και μή χαρακτηριστικές εξαιρέσεις όπως οι μοναχοί Trapistes κλπ.).

4. Γενικές παρατηρήσεις ως προς την οικονομία και αφθονία της γλώσσας

4.1 Λόγοι που συντελούν στην οικονομικότερη ή μή οικονομική έκφραση

Οικονομία και αφθονία δέν είναι απόλυτες κατηγορίες στη γλώσσα (πρβ. τα καθολικά χαρακτηριστικά, βλ. 2.1), αλλά σχετίζονται με τις περιστάσεις γλωσσικής επικοινωνίας και τα αντίστοιχα επίπεδα της γλώσσας, τις λειτουργίες της και τα μέσα που διαθέτει μιά ορισμένη χρονική στιγμή.

4.1.1 Οικονομικότερη έκφραση

Στην οικονομικότερη έκφραση συντελούν και παίρνουν μέρος ποικίλοι λόγοι, όπως οι ανάγκες επικοινωνίας, η επιδίωξη ύφους (π.χ. περιεκτικό και συνοπτικό, πρβ. Θουκυδίδη, υπαινικτικό, πρβ. είδη ποίησης, κλπ., με τις δυσκολίες και τα όριά τους, π.χ. ερμητικό ύφος, πρβ. Ηράκλειτο), η διαφοροποίηση λειτουργιών (πρβ. παράταξη – πα-

ράθεση – υπόταξη), τα επίπεδα της γλώσσας (πρβ. σημειώσεις ημερολογίου, καταλόγους και πίνακες, ανακοινώσεις, δείκτες), οι ανάγκες δημοσιευμάτων (λεξικά, εγκυκλοπαίδειες, οδηγοί κλπ.), η έλλειψη χρόνου (βιαστική πληροφόρηση, πρβ. περισσότερο περιεχόμενο με λιγότερα μέσα) και χώρου (γραπτή γλώσσα), ιδεολογικά ή ιδιολεκτικά στοιχεία (λακωνικότητα κλπ.), η χρήση κοινών γνώσεων, της κατάστασης επικοινωνίας κλπ., η αποφυγή προσβλητικών και άλλων στοιχείων με έμμεση έκφραση του περιεχομένου (πρβ. αποσιωπήσεις) κλπ.

4.1.2 Μή οικονομική έκφραση

Στη μή οικονομική έκφραση συντελούν διάφοροι λόγοι, όπως οι ανάγκες επικοινωνίας (εξασφάλιση πληροφόρησης και κατανόησης, π.χ. *είναι ένας μπούσουλας, με την καλή έννοια του όρου*, αντί *είναι μιά πυξίδα...*), η άγνοια ή ασαφής γνώση περιεχομένου, η αμηχανία έκφρασης ενός δυσάρεστου για τον ακροατή περιεχομένου, η έλλειψη εξάσκησης στα επίπεδα της γλώσσας, η έλλειψη προσοχής και προσήλωσης στο πληροφοριακό περιεχόμενο, η προσπάθεια διατήρησης καλού κλίματος επικοινωνίας, η αποφυγή δυσμενών κρίσεων (ακαταδεξίας, αδιαφορίας, αγένειας κλπ.), η επιδειξιμανία, η αυταρχική κατοχή του λόγου σε συνομιλία, η έλλειψη γλωσσικής επικοινωνίας (μοναξιά, διαμονή στο εξωτερικό κλπ.), θεματικές μονομανίες κλπ.

4.1.3 Ακραίες καταστάσεις

Οι αρχές της γλωσσικής επικοινωνίας (πρβ. τα αξιώματα του Grice) παραβιάζονται σε πολλές περιπτώσεις, κάτι που μπορεί να αξιολογηθεί αρνητικά (π.χ. ως ερμητικότητα, σκοτεινότητα, σχολαστική επανάληψη, φλυαρία, πρβ. κρυπτογραφική χρήση για μνημένους κλπ.), αλλά δέν αποκλείονται ενσυνείδητα επιλεγμένες χρήσεις τους, π.χ. σε ορισμένα είδη ποιήσεως, σε μονολόγους παιδιών κλπ.

4.2 Δυσκολίες εκμάθησης και χρήσης

4.2.1 Δυσκολίες εκμάθησης ξένης γλώσσας

Παρά την κοινή εμπειρία, κατα την οποία μιά ξένη γλώσσα είναι ευκολότερη απο μιά άλλη (βλ. 2.4), δικαιούμαστε να αναρωτηθούμε αν πράγματι η εκμάθηση μιάς ορισμένης ξένης γλώσσας είναι δυσκολότερη απο την εκμάθηση μιάς άλλης, και αυτό γιατί οι δυσκολίες μπορεί να περιορίζονται σε μιά περιοχή, π.χ. στην κλίση του γεωργιανού ρήματος σε αντίθεση με την κλίση του ονόματος (αριθμός και ποικιλία τύπων, κανονικότητες και ανωμαλίες), στη ρωσική μορφολογία σε αντίθεση με τη σύνταξη, στην ιδεογραφική γραφή και τους στιγμικούς τόνους της κινεζικής σε αντίθεση με την αναλυτικότητά της, στην πλούσια φρασεολογία της τουρκικής σε αντίθεση με τη μορφολογική κανονικότητά της κλπ.

Είναι εξαιρετικά σπάνιες, αν όχι ανύπαρκτες, οι γλώσσες που είναι σε όλες τις περιοχές τους εξαιρετικά δύσκολες, επειδή οι γλώσσες αυτές δέν θα ήταν κατάλληλες για αποτελεσματικής χρήσης νοητικές λειτουργίες, εύκολη εκμάθηση κλπ., π.χ. αν κάθε πρόσωπο, κάθε ρήματος, κάθε χρόνου κλπ. αποτελούσε ένα διαφορετικό λέξημα.

4.2.2 Δυσκολίες εκμάθησης της μητρικής γλώσσας

Οι δυσκολίες στην περίπτωση αυτή εμφανίζονται στην ποικιλία και τον αριθμό των επιπέδων της γλώσσας (πρβ. και περιπλοκότητα του πολιτισμικού συστήματος), στη διφυσία του γλωσσικού συστήματος (πρβ. δημοτικά και λόγια στοιχεία στην ΚΝΕ: φωνητικά, π.χ. *φταίω – πταίσμα*, μορφολογικά, π.χ. *θέσης – θέσεως*, συντακτικά, π.χ. *στερείται τη μητρική φροντίδα – στερείται των απαιτούμενων μέσων*, λεξιλογικά, π.χ. *κέφι – διάθεση*).

4.3 Στατιστικές αναλύσεις και εφαρμογές

Η στατιστική των γλωσσικών στοιχείων, όπως εμφανίζονται στις ποικίλες πραγματώσεις της γλώσσας, συμβάλλει στην αντικειμενικότερη εξέταση της οικονομίας και αφθονίας στη γλώσσα, χρειάζεται όμως η προσεκτική εξέταση, κάθε φορά, των συνθηκών της περίπτωσης της γλωσσικής επικοινωνίας, των επιπέδων της γλώσσας και των ιδιολέκτων.

Τα αποτελέσματα των ερευνών μπορούν να έχουν και πρακτική χρησιμότητα σε ποικίλες εφαρμογές, όπως στη διαπίστωση του βασικού καθημερινού λεξιλογίου, των βασικών συντακτικών δομών κλπ. για τη διδασκαλία ξένων γλωσσών, π.χ. στη διδασκαλία των στοιχείων αυτών στα πρώτα στάδια της εκμάθησης.

4.4 Επάρκεια και ανεπάρκεια της γλώσσας

Παράλληλα με την οικονομία και την αφθονία χρησιμοποιούνται και οι όροι *επάρκεια* και *ανεπάρκεια*, με διαφορετικό συνήθως περιεχόμενο.

Επάρκεια και ανεπάρκεια είναι διαφορετικές απο γενική άποψη στη γλώσσα ως γλωσσικό σύστημα και απο ειδική άποψη στη γλώσσα ως εφαρμογή και πραγμάτωση του γλωσσικού συστήματος. Η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας σκοπεύει στη βελτίωση, καλλιέργεια και άσκηση των ομιλητών σε όλες τις μορφές λόγου (επίπεδα της γλώσσας) κλπ., έτσι ώστε, όπου στον λόγο τους παρατηρούνται ανεπάρκειες, να εξαλειφθούν βαθμιαία. Ανεπάρκειες μπορεί να εμφανίζει ένα γλωσσικό σύστημα, όταν κληθεί ξαφνικά να καλύψει, απο τη μιά στιγμή στην άλλη, πολλές και ποικίλες ανάγκες, π.χ. επιστημονικής ορολογίας κλπ., με το άνοιγμα στη σημερινή παγκόσμια επικοινωνία μιάς κλειστής και πρωτογονικής, απομακρυσμένης και παραδοσιακής κοινωνίας κλπ.

Οι γλώσσες παρακολουθούν την εξέλιξη του πολιτισμού που εκφράζουν στο λεξιλόγιο και τη φρασεολογία τους (όροι, έννοιες κλπ.), όχι όμως αναγκαστικά στο γλωσσικό σύστημα (πρβ. το γραμματικό γένος της ΚΝΕ). Ικανοποιούν τις ανάγκες επικοινωνίας, έκφρασης, σκέψης και φαντασίας με αποτελεσματικό τρόπο, δηλαδή εμφανίζουν επάρκεια. Οι ομιλητές όμως διαφέρουν στην ικανότητα χρήσης της μητρικής τους γλώσσας, πάντα ή σε ορισμένες περιπτώσεις και περιοχές χρήσης της (πρβ. ενεργητική και παθητική [μόνο ανάγνωση και κατανόηση] γνώση μιάς γλώσσας), δηλαδή εμφανίζουν ανεπάρκειες (πρβ. και ιδιαίτερα γλωσσικά χαρίσματα κάποιων ομιλητών, που μπορεί να είναι και αγράμματοι, όπως λαϊκοί αφηγητές, περιπτώσεις προσωπικής χρήσης της γλώσσας κλπ.).

Η επάρκεια ή ανεπάρκεια μιάς γλώσσας (ή διαλέκτου) κρίνεται από την αντιμετώπιση των αναγκών που καλείται να καλύψει. Με τη γλωσσολογική αυτή άποψη δέν συμφωνούν συχνά απόψεις φιλολόγων, λογοτεχνών, κοινών ομιλητών. Οι ανεπάρκειες και τα κενά καλύπτονται με ποικίλους τρόπους: ξένα δάνεια (αυτούσια, μεταφραστικά, *calques*, πρβ. και πρόβλημα ξένων λέξεων για έννοιες, προϊόντα, επαγγέλματα κλπ.), λόγια δάνεια (πρβ. το πρόβλημα δημιουργίας θηλυκών ουσιαστικών για τη δήλωση νέων γυναικείων επαγγελματιών στην ΚΝΕ), παραγωγή και σύνθεση, φρασολογήματα, νεολογισμούς, εμπλουτισμό των επιπέδων γλώσσας (κλίμακες λεξιλογίου, διαβαθμίσεις ύφους, κοινωνιογλωσσικά στρώματα, είδη λόγου, κειμενογλωσσικοί κώδικες κλπ., πρβ. διεθνή επιστημονική ορολογία, π.χ. χημικών όρων κλπ.). Οι ανεπάρκειες των ιδιολέκτων, που παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και διαφορές, καλύπτονται από την εγκύκλια εκπαίδευση και την προσωπική προσπάθεια.

Παρά τις διαφορές μεταξύ οικονομίας – αφθονίας και επάρκειας – ανεπάρκειας στη γλώσσα, υπάρχουν κάποιες οπτικές γωνίες, από τις οποίες μπορούν να συνεξεταστούν, π.χ. η ανομοιομορφία στον αριθμό των θετικών και των αρνητικών συνωνύμων, όπου π.χ. τα αρνητικά γλωσσικά στοιχεία υπερτερούν αριθμητικά (βλ. 2.2), θέτει το θέμα της ερμηνείας μιάς τέτοιας ‘ανεπάρκειας’ των ‘θετικών’ εννοιών.

5. Συμπεράσματα

Με βάση τις έννοιες *οικονομία* – *αφθονία* μπορεί κανείς να συγκρίνει περιοχές μιάς γλώσσας, αλλά και γλώσσες μεταξύ τους. Η σύγκριση αυτή δέν καταλήγει σε θετικές – αρνητικές αξιολογήσεις, άν και υπάρχουν περιπτώσεις που τη δικαιολογούν (παθολογικές καταστάσεις λακωνισμού ή φλυαρίας κλπ., όπου υπάρχει ψυχολογική εξήγηση), αλλά στη διαπίστωση οργάνωσης βάσει κανόνων και ανάλογα με τα επίπεδα της γλώσσας, κατά τις περιπτώσεις γλωσσικής επικοινωνίας. Ακόμη και η τυπολογική πλευρά των γλωσσών μπορεί να ερμηνευθεί διαχρονικά ως προς την οικονομική της πλευρά, θεωρίες όμως όπως του O. Jespersen, ότι οι γλώσσες βαδίζουν προς αναλυτικές μορφές, παρουσιάζουν εξαιρέσεις. Το πρόβλημα φαίνεται ότι έχει σχέση με τις νοητικές διαδικασίες του ανθρώπου και τη συγκρότηση του εγκεφάλου, όπως δείχνουν και άλλα σημειωτικά συστήματα.

Βιβλιογραφία

- Βοσταντζόγλου, Θ. 1962. *Αντιλεξικόν ή ονομαστικόν της νεοελληνικής γλώσσης*. Αθήνα.
- Ivanov, V. V. & V. M. Toporov. 1981. «Postanovka zadači rekonstrukcii teksta i rekonstrukcii znakovoj sistemy», στο L. Matejka (επιμ.), *Readings in Soviet Semiotics (Russian Texts)*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 53–76.
- Lightfoot, D. W. 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Sapir, E. 1963. «Language and environment», στο D. G. Mandelbaum (επιμ.), *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture, Personality*. Berkeley, CA: University of California Press, 89–103.
- Σετάτος, Μ. 2004. «Συνοπτικότητα και αναλυτικότητα στη γλώσσα», *Φιλολόγος* 116, 213–223.